

L'ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA ENTRE ELS COL·LECTIUS MIGRANTS A ILLES BALEARS

Una primera aproximació exploratòria

**Conselleria d'Empresa,
Autònoms i Energia**
Direcció General d'Empresa,
Autònoms i Comerç

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	2
2. OBJECTIU	4
3. METODOLOGIA	4
3.1. Entrevistes	4
3.2. Grups focals	5
3. RESULTATS	6
3.1. Abast de l'ESS en relació amb la població migrant	6
3.2. Barreres identificades	8
3.3. Fortaleses i oportunitats detectades	12
3.4. Agents clau identificats	15
4. PROPOSTES ESTRATÈGIQUES	17
5. CONCLUSIONS	19
6. ANNEXOS	22

1. INTRODUCCIÓ

Tot i el dinamisme de l'economia social i solidària (ESS) en els darrers anys a les Illes Balears, encara hi ha possibles vectors de creixement. Des del Mercat Social es considera que un d'ells, alineat a més amb els principis de l'ESS, pot ser el de les iniciatives liderades per la població immigrada resident a les Illes Balears.

Com en els seus orígens, quan l'economia social va néixer de la mà del moviment obrer i la seva auto-organització amb la finalitat de cobrir necessitats bàsiques (primer a través de cooperatives de consum, després de crèdit o fins i tot de producció), l'ESS es pot convertir en un sector estratègic que afavoreixi les oportunitats d'ocupació, l'emprenedoria col·lectiva i, en definitiva, la cohesió social en una Comunitat Autònoma on una de cada quatre persones han nascut en un altre país.

Hi ha alguns antecedents que poden servir d'inspiració per al projecte d'investigació següent, com poden ser la iniciativa Migrant-ESS (liderada per Wazo Coop a Badajoz), o, des d'una perspectiva més comunitària, el Cercle de Migracions i Economia Antiracista de Coòpolis, que en els darrers anys ha organitzat la Fira Migrant d'Economia Social i Diversa.

El punt de partida d'aquest estudi exploratori és que a les Illes Balears existeix suficient massa crítica com per a generar noves iniciatives d'economia social i solidària liderades per persones migrants, i que resultin útils per a millorar les seves vides. No sols des del punt de vista de persones usuàries de serveis vinculats a les entitats de l'economia social del Tercer Sector, sinó des del seu caràcter protagonista.

Per això, s'ha desenvolupat aquest estudi orientat a recollir les veus d'aquells i aquelles que poden ser els nous subjectes de l'economia social: les persones migrants. Així mateix, s'ha establert un diàleg amb entitats socials, organitzacions del tercer sector, agents de promoció econòmica i representants de l'economia social i solidària, amb la finalitat de conèixer la seva opinió sobre l'abast de la ESS entre la població migrant, i les barreres i oportunitats que es detecten.

A continuació es descriu l'objectiu de l'estudi i la metodologia de les actuacions dutes a terme. En l'apartat tres es presenten els resultats: abast de l'economia social entre el col·lectiu de persones migrants, barreres, fortaleeses i oportunitats detectades i agents claus identificats. Seguidament, en el quart apartat es recullen propostes d'acció. Finalment, es presenten les conclusions i les limitacions de l'estudi exploratori.

2. OBJECTIU

Conèixer com diferents actors -persones migrades, empreses d'inserció, entitats socials, organismes públics i l'ecosistema de l'ESS- perceben la relació entre economia social i persones migrades; i quines barreres i oportunitats hi detecten.

3. METODOLOGIA

La metodologia del projecte ha combinat diferents tècniques qualitatives de recollida d'informació, entrevistes semiestructurades i grups focals, amb l'objectiu d'obtenir una visió àmplia i contrastada sobre la temàtica objecte d'estudi.

3.1. Entrevistes

S'han realitzat un total de 12 entrevistes semiestructurades. En total hi han participat 16 persones, atès que en algunes de les entrevistes han intervingut més d'una persona.

Les entrevistes han estat adreçades a entitats socials, organitzacions del tercer sector, agents de promoció econòmica i representants de l'economia social i solidària, amb la finalitat de recollir perspectives diverses i complementàries.

Les entitats entrevistades han estat:

- **Àmbit social i d'inserció sociolaboral:** Pa i Mel, Treball Solidari, Inserta, Naüm, Cruz Roja.
- **Àmbit de promoció econòmica i desenvolupament local:** Palma Activa, Agència de Desenvolupament Regional (ADR) i Cambra de Comerç de Menorca.
- **Àmbit de l'economia social i cooperativisme:** Unió de Cooperatives de Treball Associat de les Illes Balears (UCTAIB), Associació de les Illes Balears d'Empreses d'Inserció (AIBEI), Cooperatives Agroalimentàries i el Cercle de Migracions de Coòpolis, l'Ateneu cooperatiu de Barcelona.

Les entrevistes han seguit un guió semiestructurat que ha permès combinar preguntes comunes amb altres específiques segons el perfil de cada entitat.

3.2. Grups focals

S'han dut a terme dos grups focals amb l'objectiu de contrastar i ampliar la informació recollida a les entrevistes.

Grup 1. Grup de dones migrades

Aquest grup ha estat format per 6 dones migrades, per tal d'explorar de manera específica les seves experiències, necessitats i propostes en relació amb la temàtica del projecte.

Grup 2. Grup de composició mixta

El segon grup focal ha estat configurat a partir d'una convocatòria oberta. En total han participat 6 persones. La composició ha estat mixta pel que fa al gènere i també pel que fa a l'origen.

3. RESULTATS

3.1. Abast de l'ESS en relació amb la població migrant

En diverses de les experiències analitzades, es destaca que culturalment les persones migrants presenten un **bagatge lligat a l'emprenedoria**, amb coneixements i referències d'altres ecosistemes i maneres de fer que funcionen als seus països d'origen (Treball Solidari, Inserta, UCTAIB, ADR, Grups focals). Es destaca el perfil de persones d'Amèrica Llatina (de països com Argentina i Colòmbia), però també s'hi esmenten casos de russos i de centre-Europa, del Senegal, el Marroc i Algèria.

Així mateix, s'hi identifica una alta iniciativa emprenedora, especialment entre **dones migrants**, que desenvolupen projectes d'autoocupació individuals. De fet, en el grup focal amb dones migrants, es destaca la idea que les dones han fet servir economies alternatives durant molt de temps i al llarg de generacions. Tot i que tenen diferent nivell d'enteniment, participació i motivacions a l'economia social, quan se'ls pregunta què entenen per economia social es refereixen a experiències de *cooperatives, ajuda mútua, economia compartida, finançament, tot allò que és econòmic, l'economia alternativa o mans invisibles*. A més, les participants **identifiquen múltiples formes de suport mutu**: *estalvi rotatiu, xarxes comunitàries de cura, cooperació informal, compra col·lectiva i suport transnacional*. No obstant això, **aquestes pràctiques no es reconeixen en molts casos com a economia social i solidària**.

Exemples concrets aportats pels grups focals:

- *Nyàmera*: experiència d'economia compartida (cuina col·lectiva, intercanvi i corresponsabilitat econòmica) com a referència inspiradora per pensar formes de vida i producció menys precaritzades.
- Estalvi rotatiu (*tandes/san*): mecanisme estès a diferents països d'origen per finançar necessitats i projectes sense accés bancari.
- *Kermés solidària* i accions comunitàries: esdeveniments per recaptar fons davant de situacions urgents (salut, medicació, suport a famílies).

En aquest sentit, la investigació evidencia una paradoxa central: l'economia social i solidària (ESS) és present a la vida quotidiana de moltes persones migrants a través de pràctiques comunitàries, i tenen iniciativa emprenedora, però la seva presència a les estructures formals d'ESS (cooperatives, empreses socials, entitats jurídiques sense ànim de lucre) és limitada.

Així, se'n constata una **bretxa entre les pràctiques comunitàries existents i la participació en cooperatives formals o xarxes estructurades d'ESS**. De les entrevistes amb les xarxes de cooperatives, UCTAIB i Cooperatives Agroalimentàries, es recull que la participació de les persones migrants com a promotores d'iniciatives cooperativistes o dins de l'ecosistema de l'ESS és encara molt limitada. UCTAIB assenyala que, encara que reben grups promotors diversos, el conjunt de cooperatives formalment constituïdes actualment no reflecteix la diversitat demogràfica del territori.

Es podria dir que les persones migrants apareixen més com a persones **usuàries**, ja que en moltes de les organitzacions analitzades suposen un percentatge alt de la població atesa, o **treballadores**, però no com a sòcies de les iniciatives d'economia social. Els espais de decisió, governança i representació continuen estant majoritàriament ocupats per persones autòctones (UCTAIB, Cooperatives Agroalimentàries). En sectors específics com l'agroalimentari, Cooperatives Agroalimentàries indica que la participació de persones d'origen divers com a sòcies és pràcticament inexistent, encara que sí que són presents com a treballadors/es contractades. Per una altra banda, al grup focal de composició mixta, es va destacar de forma unànime que es percep com un repte **la manca d'abast de l'economia social i especialment entre persones migrants**.

S'identifiquen **2 projectes de microcooperatives** liderats per persones migrants. Una opera al sector de la construcció i una altra al sector de productes d'alimentació. Així mateix, existeixen **6 projectes de microcrèdits orientats a dones**, on les dones d'origen migrant representen un percentatge molt elevat de les cooperativistes. En aquest cas, les experiències de microcrèdit són fruit de l'acompanyament de l'entitat Treball Solidari.

3.2. Barreres identificades

Durant les converses mantingudes a través de les entrevistes i grups, s'identifiquen una sèrie de barreres, **estructurals i simbòliques o culturals**, que limiten la participació activa de les persones migrants a l'economia social i solidària. Cal assenyalar que les barreres no actuen de forma aïllada, sinó que s'acumulen i es reforcen entre si generant un espai poc facilitador per impulsar projectes d'ESS i emprenedoria col·lectiva. D'altra banda, també cal assenyalar que moltes de les barreres no afecten de manera singular a les persones

migrants, sinó que exerceixen de barreres per a l'emprenedoria de projectes per a la població en general malgrat que es recullin en aquest estudi.

3.2.1. Barreres estructurals

- **La territorialitat i la manca de polítiques consolidades en matèria d'ESS.** En diverses entrevistes es remarca la diferència entre el territori de les Illes Balears amb altres amb més experiències d'ESS com el País Basc o Catalunya. En un dels casos es relaciona amb un tema cultural, i en un altre es vincula això a la manca de suport i d'impuls des de l'administració pública. A més, en relació amb la territorialitat, cal destacar que la discontinuïtat territorial de l'arxipèlag condiona en bona part el treball en xarxa.
- **La situació administrativa de les persones migrants.** La complexitat dels tràmits legals i els llargs temps en els processos de regularització condionen directament la possibilitat de constituir cooperatives i accedir a recursos de suport. Impedeix tràmits formals (constitució, alta fiscal, contractació) i limita l'accés a programes que exigeixen DNI/NIE. Per tant, aquest fet desplaça iniciatives a l'economia informal i dificulta crear/entrar a cooperatives.
- **Enfocament empresarial individualista.** Aquesta realitat comença entre els serveis de suport a l'emprenedoria (Cambra de Comerç, ADR, Inserta), on es treballa des d'un enfocament d'autoocupació individual i empreses convencionals. En el cas tant de l'Agència de Desenvolupament Regional com de Treball Solidari, malgrat que han tingut temptatives de fomentar l'agrupació de persones per interessos similars, actualment no

ho treballen. Només Deixalles (informació obtinguda de l'entrevista d'AlBEI) i Treball Solidari disposen de cicles formatius en els quals s'incorpora l'Economia Social als continguts. Així mateix, en relació amb la població en general, a diverses organitzacions s'explica que en general no arriben persones amb interès en iniciatives d'ESS. De fet, en el cas de les usuàries de Treball Solidari, encara que es fomenta la creació de microcooperatives de crèdit i finançament, els projectes d'emprenedoria que després es financen són individuals.

- **Desconeixement generalitzat de l'ESS.** Un cop hi ha interès en l'emprenedoria col·lectiva, es troben barreres d'aquest tipus en **gestories, notaries, entitats financeres** i altres serveis necessaris per posar en marxa iniciatives d'ESS (Treball Solidari i UCTAIB). Aquest desconeixement es visibilitza també entre **les persones amb ganes d'emprendre un projecte**. Per exemple, persones que coneixen la idea de cooperativa i microcrèdit als seus països d'origen, però desconeixen el **marc jurídic de l'economia social a Espanya i les Illes Balears**, o fins i tot que aquesta pot ser una manera d'emprendre.
- **Manca de recursos - o baixa coordinació- d'orientació, formació i informació.** En diverses entrevistes s'explica que si una persona usuària els demanés assessorament en temes d'economia social no sabria per on començar i en una d'elles s'esmenta la patronal de la petita i mitjana empresa, PIME, com a organització a qui sol·licitaria assessorament. Actualment, moltes de les entitats reconeixen que no es disposa d'un mapa i imaginari compartit dels recursos existents. D'altra banda, les xarxes de cooperatives expliquen que els arriben escasses derivacions de serveis de recerca de feina i empenedoria pública com Palma Activa.
- **Precarietat de la vida i vulnerabilitat social.** En el context actual de les Illes Balears, el temps disponible per a la participació col·lectiva -de la qual sorgeixen moltes vegades les iniciatives d'ESS- es redueix davant el fet que la prioritat i els esforços se centren a sostenir llocs de treball precaritzats, amb escassa capacitat de conciliació (grups focals i Treball Solidari). De fet, sembla que un dels motius que fa que persones que s'interessin per l'emprenedoria és aconseguir unes millors condicions laborals (Cambra de Comerç). Tot i això, els itineraris moltes vegades es paralitzen perquè les persones han de

compaginar els seus projectes amb el treball per compte aliena i la temporalitat que caracteritza l'ocupació a les Illes Balears (Cambra de Comerç i Treball Solidari). Si les necessitats vitals no estan cobertes, es fa complex poder concebre la possibilitat d'impulsar un projecte (Naüm i AIBEI). Per acabar, cal comentar que una de les conseqüències de la precarietat i la duresa que enfronten moltes persones en el món laboral és la generació de discapacitats adquirides per l'ocupació (Inserta).

- **El finançament inicial.** A la barrera anterior se sumen barreres econòmiques i materials que sorgeixen a l'hora de voler iniciar un projecte d'ESS. Tot i que hi ha ajudes per impulsar cooperatives i microoperatives, el finançament inicial incloent, les despeses de gestions, els recursos i infraestructura necessària, resulten una barrera per a la creació de cooperatives, segons expliquen des de UCTAIB.
- **Baixa expectativa respecte al lideratge de les persones migrants.** Malgrat la realitat comentada per algunes organitzacions respecte al perfil emprenedor de les persones migrants, en el grup focal no mixt expliquen que es percep que empresaris i població en general esperen que vinguin a fer les feines que la gent d'aquí no vol fer, naturalitzant que els migrants ocupen feines precàries i sectorialitzades.
- **Desigualtats de gènere.** L'economia social i solidària no és aliena a les barreres i les desigualtats. **La càrrega de les cures o els formats de participació**, entre altres factors, generen menys oportunitats d'accés per a les dones. Barreres que s'incrementen en el cas de les dones migrants.

3.2.2. Barreres culturals o relacionals

- **Dificultats idiomàtiques i burocràtiques.** L'escassetat de recursos de mediació intercultural, acompanyament i formació en llengües castellana i catalana generen una barrera extra a l'accés de la informació per a les persones migrants, així com per involucrar-se o acostar-se a determinats espais.
- **Manca d'interacció i convivència intercultural.** En un dels grups focals es reconeix l'escassa interacció i el distanciament amb persones migrants o d'origen estranger en general, encara que dos de cada quatre residents a les Balears hagin nascut en altres

territoris. A més a més, s'esmenten els discursos d'odi i el rebuig social expressat existent.

- **Manca de xarxes de confiança.** Per a iniciar projectes col·lectius es requereixen, a més de les condicions estructurals que l'afavoreixin, persones amb les quals emprendre. No obstant això, en un context en el qual es perceben prejudicis sobre les persones migrants, alguns específics sobre les dones, a vegades existeix certa por i dificultats per a poder confiar en altres persones. Aquesta variable, de la confiança i la relació entre persones més enllà de compartir idees de possibles projectes econòmics, es comenta en diverses entrevistes com un element a tenir en compte a l'hora de fomentar l'ESS que no és fàcil de conseguir (ADR, UCTAIB).
- **La manca de cultura cooperativa.** De vegades, l'ESS es percep com una cosa no només diferent de l'economia convencional, sinó deslligada de la **viabilitat econòmica financera**. Cal informar i sensibilitzar sobre economia social, garantint la viabilitat econòmica, però recordant que és una activitat capaç de generar ocupació digna, així com salaris i beneficis que tenen un impacte social positiu a la comunitat. A més, l'emprenedoria a través de l'economia social es percep també com una manera d'emprendre que requereix més esforç i implicació, i que comporta més temps.
- **Identitat feble.** D'una banda, es detecta aquesta feble identitat en la **baixa afiliació en espais de participació i xarxes** o en el fet que algunes cooperatives **de vegades no reconeixen obertament la seva condició jurídica**, perquè els resta prestigi al mercat (UCTAIB). D'altra banda, des de *Treball Solidari* posen un exemple en aquest sentit: “Les dones col·laboren i hi ha ajuda mútua. Estan cooperativitzades, però no ho saben”.

3.3. Fortaleses i oportunitats detectades

S'identifiquen diverses fortaleses i oportunitats per augmentar l'abast de l'economia social i solidària com a eina d'inclusió, generació d'ocupació i participació activa de les persones migrants.

FORTALESES. Capacitats, recursos o condicions ja presents al territori, a les entitats o al col·lectiu migrant.

- Alt **potencial emprendedor** entre la població migrant. S'hi detecta l'interès i la motivació per emprendre.
- **Capital comunitari** i tradició d'economia solidària a països d'origen (p. ex. economies populars en el context llatinoamericà).
- **Existència de pràctiques**, especialment detectades al grup de dones, d'autoorganització, suport mutu i activitats econòmiques, que podrien canalitzar-se cap a fórmules col·lectives.
- **Anàlisi crítica sobre la precarització laboral** que impedeix dur a terme una vida digna, i que afecta d'una manera més significativa les persones migrants. Es destaquen múltiples situacions de desigualtat que pateixen com l'escassa capacitat per poder conciliar o demanar dies de dol o el tracte diferenciat en funció de l'origen de les persones. En aquest context, l'ESS apareix com una **alternativa per garantir condicions de treball més dignes i democràtiques**.
- Els **recursos** que treballen a l'assessorament per a la creació de cooperatives a través de Treball Solidari, UCTAIB o les Cooperatives Agroalimentàries.
- Organitzacions que treballen en l'emprenedoria amb **interès a establir col·laboracions**. S'identifica una predisposició general de les entitats per identificar possibles estratègies de col·laboració, sobretot pel que fa a sensibilització, formació, tallers, etc.
- Existència d'**experiències i referents en altres territoris** que es troben treballant en aquesta línia, com és el cas del Cercle de Migracions de l'Ateneu Cooperatiu de

Barcelona que poden actuar com a **mentores** i fer feina en xarxa amb l'ecosistema balear.

- L'estratègia del Programa FSE+ de les Illes Balears 2021-2027 (PIBAL FSE+). Entre les accions del SOIB cofinançades pel Fons Social Europeu Plus (FSE+) hi ha **l'ocupació, adaptabilitat, emprenedoria i economia social**. El seu objectiu és millorar l'accés a l'ocupació i a mesures d'activació de totes les persones demandants d'ocupació, i en particular de les persones joves, de les persones en atur de llarga durada i els grups desfavorits al mercat laboral, i de les persones inactives, així com mitjançant la promoció de l'ocupació per compte propi i l'**economia social**.
- Marc **institucional favorable i subvencions** específiques per a cooperatives. Durant el 2024 es van crear 14 cooperatives (UCTAIB).
- **Procés extraordinari de regularització de migrants.**

OPORTUNITATS I PROPOSTES. Possibilitats de millora a partir de pràctiques existents i propostes de feina.

- **Fer créixer l'ecosistema amb perspectives noves.** Això és, apostar per **una visió intercultural de l'economia social**, que tingui en compte no només els referents i el marc jurídic local, sinó també les pràctiques, els coneixements i les experiències de les persones migrants als seus països d'origen.
- Generar més intercooperació i incloure una **perspectiva feminista**, que permeti identificar primer i desenvolupar després, en forma d'iniciatives d'economia social, pràctiques i idees, moltes vegades vinculades a les cures, que ja estan desenvolupant moltes dones migrants de manera informal. Referències com a *Territorio Doméstico* en el context madrileny tindrien un equivalent aquí a través de col·lectius locals com *Estorninas*, alguna de les participants de la qual ha format part d'aquest estudi.
- **Enfortir la identitat de l'economia social i incorporar-hi una visió més transformadora i compromesa.** Començar per treballar des de dins de l'economia social i solidària (“si no ens coneixem ni entre nosaltres és difícil poder posar en marxa els altres”).

- **Necessitats de relleu generacional.** A diverses de les entrevistes s'aborda la qüestió del relleu generacional i com aquesta podria ser una línia oberta per a la creació de cooperatives en diversos sectors (explotació comunitària de la terra, programa IBrellereu, foment del comerç local que tanca en quedar-se sense relleu, etc.).
- **Potenciar des de la infantesa i la joventut formes cooperatives de treballar i emprendre.** Diverses de les organitzacions hi tenen experiència (AGD, UCTAIB) i desenvolupen iniciatives educatives que haurien de tenir més abast i continuïtat en el temps, cosa que passa per més suport públic.
- **Formació i sensibilització a tota la societat en general perquè sàpiguin de l'economia social i solidària.** En el mateix sentit que el punt anterior, cal donar a conèixer les bones praxis que hi ha a l'economia social, i el potencial que representen no només d'imaginar, sinó de fer possibles, vides i feines més dignes.
- **Mapejar possibles sectors i aliances.** A partir dels col·legis professionals, sindicats, entitats i xarxes que intervinguin en diferents sectors d'activitat i puguin coincidir en la necessitat d'una economia social.
- **Visibilitzar i connectar** les experiències que ja hi ha a través del reconeixement mutu i la intercooperació. Incorporar les iniciatives formals o informals, com les dones cooperativistes de Treball Solidari, als espais formals de l'economia social i solidària, i connectar-les amb altres actors del sector.
- **Acompanyar la tramitació de les persones en situació administrativa irregular.** Buscar les fórmules com ja fan a la majoria d'organitzacions participants per agilitzar-ho. En aquest sentit, l'itinerari d'inclusió desenvolupat per l'entitat Pa i Mel a Sa Pobla seria un exemple de com, des de la col·laboració entre una organització sense ànim de lucre i les empreses col·laboradores, es pot treballar per la inclusió laboral i l'agilització dels tràmits.
- Algunes de les **idees** o oportunitats que s'identifiquen en diferents sectors econòmics: parades d'artesanía als mercats, restauració, menjar a domicili, càterings, llocs de menjar

ràpid, estètica, botigues d'ultramarins, locutoris, activitats artístiques, balls regionals, costura, cooperatives d'habitatge i diferents activitats vinculades a les cures.

3.4. Agents clau identificats

A les diferents entrevistes i grups focals s'han identificat o reconegut els actors clau següents:

Adecoop, amigues de les cooperatives. Associació de Dones Cooperativistes de les Illes Balears. Espai no mixt trans inclusiu. Està formada per dones cooperativistes o treballadores d'una cooperativa; o amb sensibilitat pel cooperativisme.

Agència de Desenvolupament Regional de les Illes Balears. Les ADR en altres territoris promocionen actuacions, jornades, etc. relacionades amb l'economia social i les finances ètiques. En el cas de les Illes Balears, a través dels seus 3 programes centrals: IBEMPRÈN, IBEMPRÈN JOVE i IBRELLEU, l'ADR arriba a diversos sectors de la població. A més, està oberta a propostes i col·laboracions per potenciar espais de cocreació de projectes; i pot fer difusió de formacions sobre la temàtica o participar en congressos, fòrums, etc. que s'organitzin.

Cooperatives Agroalimentàries. Du a terme diferents actuacions per afavorir el cooperativisme agrari a les Illes Balears, entre les quals destaquen les següents: serveis d'assessorament i acompanyament a les cooperatives (assessorament comptable, fiscal, laboral i de riscos laborals); sensibilització del sector amb les institucions; formació en intercooperació i gestió de cooperatives; servei d'emprenedoria i incorporació de joves agricultors a les cooperatives.

Càtedra d'IBemprèn. A través de la càtedra es premia els millors treballs de final de grau i màster de les facultats Politècnica i Turisme (Universitat de les Illes Balears). També tenen una línia de treball amb el Personal Investigador i els investigadors que focalitzen la seva tesi en el mercat/producte.

Gestories i entitats financeres (finances ètiques), amb les que se sol treballar des de les entitats de l'economia social.

INSERTA és una entitat d'intermediació laboral vinculada a l'ONCE per a persones amb qualsevol mena de discapacitat. Tenen un projecte específic per a persones emprenedores: *Por Talento Emprender*. Les persones que arriben al servei poden tenir més sensibilitat amb idees de negoci amb impacte social degut a la seva situació. Es mostra interès per establir aliances i poder incorporar tallers per mostrar altres formes d'emprenedoria més d'acord amb l'economia social.

UCTAIB. Realitza diferents actuacions per afavorir el cooperativisme a les Illes Balears, entre les quals destaquen les següents: assessorament i acompanyament per a la creació de cooperatives i microcooperatives; activitats de sensibilització i formació en centres educatius.

Xarxa de serveis públics empresarials de les Illes Balears. Com a espai potencial per dinamitzar els recursos de formació i assessorament en matèria d'emprenedoria col·lectiva i economia social.

SOIB com a agent públic clau per identificar i derivar demandes d'ocupació cap a l'emprenedoria col·lectiva i l'economia social. SOIB és un dels primers serveis als quals acudeixen les persones que comencen a viure a les Illes Balears. Si els demandants d'ocupació no poden ser contractats o s'hi identifica perfil emprenedor, es deriven a serveis com l'ADR.

FELIB i Mancomunitats. Com a federació de municipis, és un espai on poder promoure projectes a escala local i sobretot formació per a tècnics municipals a ESS.

Platoniq. Organització de *crowdfunding* de projectes socials.

Les fundacions i ONGs consolidades com Deixalles o ESMENIT són casos d'èxit que poden mostrar el potencial de creixement de l'economia social sense desatendre la feina social i de sostenibilitat que desenvolupen.

Ajuntament d'Inca. En relació amb la seva aposta per analitzar el paper de l'ESS al municipi.

4. PROPOSTES ESTRATÈGIQUES

A partir de l'anàlisi de les entrevistes i grups focals realitzades, i en especial, a partir de l'entrevista realitzada en què es va compartir l'experiència del Cercle de Migracions de Coòpolis, es proposen les recomanacions tècniques següents orientades a reforçar l'abast de l'economia social i solidària (ESS) en relació amb la població migrant.

Proposta	Aliances potencials
Fomentar una major integració de l'ESS als itineraris ordinaris d'emprenedoria, incorporant formació específica en cooperativisme i emprenedoria col·lectiva per al personal tècnic, així com protocols clars d'orientació i derivació cap a recursos especialitzats.	SOIB, ADR, ADL, Palma Activa, IFOC. Programes locals d'ocupació.
Crear un espai estable i específic que articuli economia social i migracions amb un enfocament antiracista i interseccional , preferentment amb lideratge o participació activa de persones migrants, a fi de generar referents, visibilitzar capacitats i transformar les pràctiques del mateix ecosistema de l'ESS.	Mercat Social i entitats i xarxes membres. Microoperatives liderades per persones migrants. Col·lectius de persones migrants que han participat en aquest estudi o han estat identificats.
Explorar com articular l'ESS amb els processos d'inserció laboral i regularització administrativa , mitjançant assessorament jurídic especialitzat, l'ús estratègic de l'arrelament per formació, la contractació des de cooperatives i la creació de fórmules transitòries quan la situació administrativa impedeixi l'emprenedoria immediata.	Comissió de Drets Humans del Col·legi d'Advocats. Advocats de l'Observatori de les Migracions de la UIB. Entitats socials locals com Pa i Mel. Coòpolis.
Cerca de fórmules per facilitar l'accés a finançament adaptat per facilitar microfinançament i cobertura de costos (alta, gestoria o tràmits). A través de microcrèdits, fons solidaris o ajuts específics per cobrir els costos inicials de les iniciatives d'ESS.	Finances ètiques: Caixa Colonya, Fiare, Coop57 Fórmules ètiques específiques per a col·lectius com CoopHalal.
Transformació interna de l'ecosistema. Incorporar la perspectiva de gènere i antiracista a totes les accions, per	Mercat Social i entitats i xarxes associades, en col·laboració amb col·lectius feministes i

exemple un codi d'acollida i participació amb mesures concretes (llenguatge, horaris, cures o mediació).	de migrants.
Enfortir la coordinació entre administracions públiques, entitats socials i xarxes de l'ESS, creant espais de trobada, cocreació i treball en xarxa.	Administracions públiques. Mercat Social i xarxes i entitats associades.
Avaluar l'impacte de les iniciatives més enllà del nombre de projectes creats, tot incorporant indicadors de participació i lideratge migrant, qualitat de l'ocupació i impacte comunitari .	REAS (balanç social). Entitats de l'ESS que treballen a l'àmbit de la investigació social.
Jornades per conèixer experiències reals i els recursos existents reforçant el potencial transformador de l'economia social i solidària al territori.	Mercat Social. Administracions públiques. Coòpolis. Associacions i col·lectius de persones migrants.
Generar llocs on es construeixin xarxes i les persones i grups amb potencial d'emprendre a l'ESS puguin trobar-se: Fires temàtiques, activitats de promoció econòmica amb enfocament social local a municipis i barris, trencant la distància social.	Mercat Social. Ajuntaments. Associacions i col·lectius de persones migrants.
Fomentar la intercooperació. Com a eina fonamental des de la qual, no només pal·liar necessitats sinó també, generar nous recursos a partir de propostes i projectes compartits en què involucrar persones migrants.	Mercat Social. Associacions i col·lectius de persones migrants.

5. CONCLUSIONS

Els resultats obtinguts mostren que a les Illes Balears hi ha massa crítica suficient per impulsar noves iniciatives d'economia social i solidària liderades per persones migrants. Tot i això, aquest potencial es troba en bona mesura latent, atrapat entre unes pràctiques comunitàries riques i diverses –estalvi rotatiu, xarxes de cura, cooperació informal, suport transnacional– i un ecosistema formal d'ESS que encara no ha sabut reconèixer-les, connectar-les ni integrar-les.

La investigació evidencia una paradoxa central: l'ESS és present a la vida quotidiana de moltes persones migrants, però la seva participació en les estructures formals – cooperatives, empreses socials, xarxes del sector– és molt limitada. Les persones migrants apareixen majoritàriament com a usuàries o treballadores de les entitats d'economia social, però poques vegades com a sòcies, promotores o protagonistes dels espais de decisió i governança. Aquesta escletxa no respon a una manca de capacitats ni d'interès emprenedor, sinó a l'acumulació de barreres estructurals i simbòliques que es reforcen mútuament.

Entre les barreres estructurals destaquen la situació administrativa irregular, la precarietat vital que consumeix els temps i les energies necessaris per a la participació col·lectiva, la dificultat d'accés al finançament inicial i un desconeixement generalitzat de l'ESS que travessa tota la cadena de suport a l'emprenedoria. A aquestes se sumen barreres culturals i relacionals no menys rellevants: les dificultats idiomàtiques, la manca de xarxes de confiança ampliades, la convivència intercultural escassa i una cultura empresarial individualista que relega l'emprenedoria col·lectiva als marges de l'imaginari emprenedor.

Alhora, l'estudi identifica fortaleeses significatives sobre les quals construir. L'alt potencial emprenedor de la població migrant, especialment entre les dones; el capital comunitari i la tradició d'economia solidària que moltes persones comporten des dels seus països d'origen; l'existència de recursos especialitzats com ara UCTAIB, Treball Solidari o les Cooperatives Agroalimentàries; i un marc institucional que, a través de programes com el FSE+ i les subvencions específiques per a cooperatives i altres de similars ofereix finestres d'oportunitat concretes.

De les veus recollides se'n desprèn que l'ESS pot ser –i en molts casos ja és, encara que de manera informal– una eina eficaç per dignificar les condicions laborals, generar ocupació de qualitat i enfortir la cohesió social en un territori on gairebé tres de cada deu persones han nascut a un altre país. Perquè aquest potencial es materialitzi, cal actuar simultàniament en diverses direccions: integrar l'ESS en els itineraris ordinaris d'emprenedoria, crear espais estables que articulin economia social i migracions amb enfocament antiracista, facilitar l'accés a finançament adaptat i, sobretot, transformar el mateix ecosistema de l'ESS des de dins perquè reflecteixi la diversitat real del territori.

En definitiva, aquest estudi apunta que l'economia social balear té davant seu l'oportunitat de renovar-se i créixer incorporant les perspectives, els sabers i el protagonisme de les persones migrants. No es tracta únicament d'ampliar el nombre de cooperatives o entitats, sinó de construir un ecosistema més inclusiu, més divers i, en conseqüència, més fidel als principis de l'economia social i solidària.

En aquest sentit, cal subratllar que cap de les propostes identificades no es pot materialitzar de forma aïllada. L'estudi posa de manifest que l'avenç de l'ESS entre els col·lectius migrants passa necessàriament per teixir aliances àmplies i sostingudes entre actors que, fins ara, han treballat en paral·lel gairebé sense connexió: les xarxes de cooperatives i el Mercat Social, les entitats socials d'inserció sociolaboral, els serveis públics d'ocupació i emprenedoria (local), les administracions locals, les entitats de finances ètiques, l'àmbit universitari i, de manera imprescindible, els mateixos col·lectius i les associacions de persones migrants. Aquestes aliances no s'han de concebre com a col·laboracions puntuals, sinó com a espais estables de coordinació, cocreació i treball en xarxa que permetin compartir recursos, derivar casos de manera eficaç i generar un imaginari compartit sobre el paper de l'economia social en una societat intercultural. Només des d'aquesta articulació serà possible superar la fragmentació actual i oferir a les persones migrants un acompanyament integral que connecti, per exemple, la regularització administrativa, la formació, el finançament i l'impuls de projectes col·lectius.

Finalment, cal comentar algunes de les limitacions trobades en aquest estudi exploratori. En primer lloc, si bé s'ha aconseguit una diversa mostra d'entitats i perfils, no ha estat possible

assolir tots els agents rellevants de l'ecosistema; en particular, hauria estat desitjable comptar amb una representació més gran de col·lectius migrants d'origen africà i asiàtic, així com de persones en situació administrativa irregular, les veus de les quals resulten més difícils de recollir per raons evidents. En segon lloc, l'estudi s'ha centrat fonamentalment a Mallorca, la qual cosa limita l'extrapolació dels resultats al conjunt de l'arxipèlag, especialment a Menorca, Eivissa i Formentera, on les dinàmiques migratòries i el teixit d'ESS presenten particularitats pròpies. Finalment, com que es tracta d'una investigació qualitativa, els resultats ofereixen una comprensió en profunditat dels fenòmens estudiats, però no permeten quantificar-ne l'abast. Una segona fase de l'estudi podria complementar aquests resultats amb una anàlisi quantitativa i ampliar el treball de camp a les illes restants.

6. ANNEXOS

Enllaç a les notes de les entrevistes

https://drive.google.com/drive/folders/1fQABVZ0cMK3BBRi23-a21Z_UqPKK6VXM